

Von Harnack, Marcion en die Ou Testament

J H le Roux

(Universiteit van Pretoria)

ABSTRACT

Von Harnack, Marcion and the Old Testament

This article focusses on Adolf Von Harnack's profound study of Marcion, a theologian of the second century. He was amongst other things fascinated by Marcion's view of the Old Testament. Marcion rejected the Old Testament because it depicted the creator-god as a mean figure who humiliated human beings. Jesus was in no way related to this god. He came from the good God who is described in the New Testament. Marcion compiled his own Bible which had no Old Testament and only a few books from the New Testament which he purged from all Jewish or Old Testament influence. According to Marcion the newness of the Christ event made the Old Testament superfluous.

In hierdie artikel word Von Harnack se interpretasie van Marcion oor die Ou Testament beskryf (vgl Meijering 1986:85-110). Von Harnack het 'n merkwaardige bewondering vir Marcion gekoester. In 1870 het hy as jong student 'n prys vir 'n werk oor Marcion gewen en is aangemoedig om dit in boekvorm uit te brei. Dit het eers vyftig jaar later in 1920 gebeur. Oor die jare het hy stof versamel en aan sy boek bly werk. Von Harnack sê self dat hy dikwels gewonder het of hy dit ooit klaar geskryf sou kry. Hy het egter geleer om die halfuurtjies van die dag vir sy Marcionwerk te gebruik en na vele jare is dit uiteindelik voltooi.

En die stukrag agter al sy inspanning was sy eerbied vir Marcion. Hy was Von Harnack se eerste liefde in die kerkgeskiedenis en nie eers Augustinus kon hom meer boei nie. Hy was die grootste teoloog tussen Paulus en Augustinus en sy werk bly tot vandag toe die allerbeste inleiding tot die teologie (Von Harnack 1990:Foreword).

In Von Harnack se Marcionboek is die plek van die Ou Testament in die kanon en die kerk opnuut geradikaliseer. Von Harnack het Marcion so nuut geïnterpreteer en so treffend beskryf dat die oorbodigheid van die Ou Testament duidelik blyk. Die Ou Testament kan ons nie vertel hoe 'n Christen moet leef of ons iets van die Christendom se God leer nie (Von Harnack 1964:307-309). Dít hoort daarom net nie meer in die kanon nie en dít het geen geestelike waarde vir 'n Christen nie. Waar die Ou Testament nog in die kerk funksioneer, is dit teken van geestelike bankrotskap. Uiteraard was dit nie in die tweede eeu moontlik om die Ou Testament te verwerp nie en ook nie in die tyd van die Reformasie nie, maar dat dit vandag nog behou word, is 'n swakheid waarvoor die kerk

‘n dure prys betaal (Von Harnack 1990:134; vgl Daniélou 1977:383-390; Gangolf 2001:85-102).

1 INLEIDING

Origenes het sy groot werk, “De Principiis”, triomfantelik begin. Volgens hom het diegene wat die nuwe lewe in Christus ontdek het ook van sy woorde gelewe (Schütz 1984:62-72). Nie net die woorde wat Jesus self gesê het nie, maar ook dit wat in die Ou Testament oor Hom staan. Voordat Hy mens geword het, het Christus, die Woord van God, al in Moses en die profete gewerk en deur hulle gespreek (Von Harnack 1964:684-697). Omdat Christus as ’t ware die woorde van die Ou Testament gespreek het, het hulle geweet hoe om van sy koms te vertel. Moses en die profete kon al oor Christus gepraat omdat hulle vol van sy woorde en sy Gees was (Origenes Prefatio, 1). Hierdie noue band tussen Ou en Nuwe Testament is nie altyd deur almal en oral in die vroeë kerk geglo en bely nie. Agter hierdie siening het ’n lang en harde stryd gelê.

Ons verneem iets hiervan by Eusebius van Caesarea. In sy groot werk oor die kerkgeskiedenis het Eusebius onder andere oor die tweede eeu geskryf. Volgens hom was daar oor die hele wêreld kerke wat soos helder sterre geskitter het. Oral was daar mense wat met vreugde hulle geloof in Jesus bely het. Die Satan was egter altyd teenwoordig. Hy het die kerk en die gelowiges voortdurend aangeval en probeer vernietig. Vroeër het hy die geweld van vervolging gebruik, maar nou (in die tweede eeu) het hy mense binne-in die kerk gebruik. Hulle het groot verwarring onder die gelowiges gesaai en hulle uitmekaar gedryf (Frend 1984:194).

In sy heftige aanval op die Christendom het Celsus lig op hierdie binnegevegte gewerp. Hy het tussen die “groot kerk” en ’n veeltal sektes onderskei. Volgens hom het die “groot kerk” dieselfde God as die Jode gehad. Die sektes was ’n verskriklike groep. Hulle het mekaar gehaat en die allerverskriklikste dinge van mekaar gesê. Hulle het niks gedoen om die ander te verstaan of om eenheid te bewerkstellig nie. En van die sektename wat hy noem, was Marcion en sy groep, die Marcioniete (Origenes, Contra Celsum V.62-63).

In die tweede eeu het Marcion die “groot kerk” uitgedaag (Altaner 1951:106-109; Seeberg 1965:312-321). Hy het die fundamente van die kerk geskud, die geloofsgemeenskap met hulle eie teologiese tekortkominge gekonfronteer en die Bybel, die grondslag van hulle geloof, aangetas. Hy het van Sinope aan die Swartsee gekom waar sy pa ’n biskop was. Sy sieninge het gou probleme veroorsaak en hy is geskors. Ten einde raad is hy Klein Asië toe waar hy oral erkenning en aanvaarding gesoek het. Oral is hy egter verwerp. Daar is selfs gesê dat hy Poli-

carpus van Smirna gaan opsoek het, maar dat dié hom as eersgeborene van die Satan afgemaak het (Hoffmann 1984:37-39). Uiteindelik is in hy in 139 Rome toe waar hy vyf jaar gebly het. Hy is waarskynlik in 160 oorlede (Drobner 1994:91-92).

2 HISTORIESE LEES VAN DIE OU TESTAMENT

Julie 144 was 'n beslissende oomblik in die geskiedenis van die kerk. Alles het in Rome plaasgevind. Marcion het al sedert 139 daar gewoon en in alle waarskynlikheid sy "Bybel" en sy beroemde "Teenstellinge" daar voltooi. In Rome het sy siening in verband met die radikale skeiding tussen Ou en Nuwe Testament tot groter klaarheid geryp. Hy hard probeer om die kerkleiers asook die gelowiges van sy standpunte te oortuig, maar dit het misluk. Hulle het sy sieninge verwerp, al sy skenkings teruggegee en uiteindelik vir die Ou Testament gekies (Bakhuizen van den Brink 1965:97-98).

Volgens Tertullianus was Marcion se hoofsaak die skeiding van wet en evangelie bestaan: "Separatio legis et evangelii proprium et principale opus est Marcionis" (I.19.4). Vanweë hierdie kontras tussen wet en evangelie is daar ook tussen die God van die wet en die God van die evangelie onderskei. Baie belangrik is dat hierdie sieninge die gevolg van Marcion se Skrifbeskouing en sy daaglikse indringende omgang met die Bybel was. Ons kan hom selfs 'n Bybelse teoloog noem. Hy het die boeke van die Ou Testament en die Nuwe Testament baie ernstig geneem (vgl Nowak 2001:228-237). Uiteraard was daar 'n dualisme in sy Bybelgebruik. Die Nuwe Testament (of liever die evangelie van Lukas en 'n aantal Pauliniese briewe) was sy eintlike Bybel. Hierdie verskraalde Nuwe Testament het hy gebruik om sy sieninge oor die nuutheid van Christus en die goedheid van die Vreemde-God te illustreer. Teenoor die Ou Testament was hy egter uiters negatief en hy het dit geheel en al verwerp. Belangrik is dat Marcion se teologie op sowel die Ou as die Nuwe Testament gebou is. En volgens Von Harnack was Marcion "the first one in Christianity to find his support in two major collections of books; it is his contention, however, that they do not belong together but that the second refutes the first" (Von Harnack 1990:65).

Een van Marcion se belangrikste bydraes was die totale verwerping van die allegorie. Allegoriese eksegete het allerlei verbeeldingryke dinge in die teks ingelees en vir al hierdie tierlantyntjies het Marcion geen oog gehad nie (Tertullianus III.5.1-6). Volgens hom moes die teksten alle koste letterlik of histories gelees word: "The text of the Old Testament had to be read in a literal manner: the straightforward and plain meaning of the text had to be sought for with a direct mind" (Lietzmann 1967:251). Gebeure in die Ou Testament moes dus nie vergeestelik word nie. Dit moes gelees word soos wat dit letterlik (of histories) daar staan.

Meestal het so 'n letterlike of historiese lees van die teks tot 'n afkeur van die Ou Testament gelei. Wanneer tekste in hulle historiese kontekste verstaan is, het dit die leser dikwels van stryk gebring. Al het die letterlike of die historiese lees van 'n teks weersin gewek, moes dit nogtans so aanvaar word. Nooit moes die maklike weg van vergeesteliking gevolg word nie (Altaner 1951:106-108).

Dit was eers toe Marcion die Ou Testament histories gelees het dat hy dit verwerp het. Marcion het daarom daarop aangedring dat die Ou-Testamentiese profesieë “concerning the Christ of the Creator must be taken literally and that they therefore could not apply to the true Christ” (Pelikan 1971:77). Dit is so belangrik dat ons dit weer wil herhaal: dit was Marcion se fyn historiese lees van die Ou Testament wat hom die totale andersheid van die Ou Testament laat raaksien het; dit was sy letterlike verstaan van die Ou Testament wat hom die totale nuttelosheid van die Ou Testament laat insien en hom die baie skerp teenstelling tussen die wet en die evangelie laat formuleer het (Tertullianus I.19.2-5).

3 OORWELDIG DEUR GOD SE LIEFDE

Marcion was nie so boosaardig soos wat die vroeë kerk hom gemaak het nie. Hy was 'n opregte gelowige vir wie die geloof in Christus besondere betekenis gehad het. Hy is deur God se liefde en genade oorweldig (vgl Tertullianus IV.25.8-11; IV.26.7). Vir die evangelie het hy 'n allesoorheersende liefde gehad en die evangelieboodskap het hom sprakeloos gelaat. Oor die andersheid, grootsheid en onvergelykbaarheid van die evangelie het Marcion elke dag verwonderd gestaan. Volgens Marcion was die redding van die mens deur die genade so ingrypend, so oorweldigend dat dit nooit in woorde uitgedruk kon word nie. Niks was vir Marcion so belangrik as die verlossing van die mens nie (Tertullianus I.19.4). Kortom: Marcion het vir die evangelie (teenoor die wet) gekies omdat hy deur die liefde van God oorrompel is, omdat hy die genade van God intens ervaar het.

Nou verwant aan bogenoemde was die nuutheid van die evangelie (Von Harnack 1990:59). Woorde soos “nuut”, “nuutheid” en “nuwe” kom dikwels by Marcion voor. Verwysings word gemaak na die “nuwe God” (Tertullianus I.9.9-10; IV.20.1); die “nuwe koninkryk”, die “nuwe koninkryk waarvan nog nooit gehoor is nie” (Tertullianus III.24.3-4); die “nuwe leer van die nuwe Christus” (Tertullianus IV.28.1-4); die “nuwe werke van Christus” (Tertullianus III.3.1-4.); die “nuwigheid” dat alle broeders vergewe word (Tertullianus IV.16.1-17); die “nuwe daad” wat daarin bestaan het dat die sabbat afgeskaf is (Tertullianus IV.12.1-4). Kortom: iets radikaal nuut het in Christus aangebreek. So radikaal dat die band met die Ou Testament gesny móés word. So nuut dat geen kontinuïteit met die Ou Testament enigsins meer moontlik was nie: “Any

continuity or sequence (ordo) was unnecessary, for the coming of Christ had been sudden and immediate. The keynote of the teaching of Christ had been its newness ... The ineffable newness of the gospel would be fundamentally compromised if it were represented as having already been present in the Jewish Scriptures” (Pelikan 1971:78). Hierdie gedagte kan nie genoeg beklemtoon word nie. Marcion se uiteindelijke verwerping van die Ou Testament was die gevolg van die totale nuutheid wat in Christus ‘n werklikheid geword het. Vanweë hierdie nuutheid kon die Ou Testament nou eenmaal net nie meer behou word nie.

Toe Jesus gekom het, het hy die werke van hierdie wêreld en sy skepper verwerp. Dit kon ook eintlik nie anders nie. Hy was so totaal anders dat Hy net nooit deel van hierdie wêreld of die skepping kon gewees het nie. Hy het nie die heelal geskep nie en nog minder was Hy deel van die skepping. Hy het dus as ’t ware na ’n plek toe gekom wat nie syne was nie, wat deur “iemand” anders gemaak is en waar Hy net nooit heeltmaal sou tuis wees nie (Tertullianus I.14.2). Jesus was dus eintlik ‘n vreemdeling in hierdie wêreld: “Thus when Jesus came he did not come into that which was his own, but into that which was alien to him” (Pelikan 1971:73). Jesus se vervreemding het in sy totale nuutheid en andersheid gelê. In Hom het alles so radikaal nuut geword dat Hy net nooit deel van die geskape werklikheid of die skeppergod kon gewees het nie (Von Harnack 1990:82-92).

So ‘n siening was vir die vroeë kerk geheel en al onaanvaarbaar. Volgens Johannes se Evangelie was die Woord by God en het die hele skepping deur die Woord tot stand gekom. Die Woord het ook vlees geword en onder mense kom woon. Vir Marcion was daar iets weersinwekkend in hierdie siening. Jesus het niks met hierdie wêreld se ontstaan te make gehad nie. Dit was die werk van die skeppergod van die Ou Testament en Jesus was nie deel van die skeppingsverhaal nie. Trouens, toe Hy in hierdie wêreld gekom het, was alles vir hom armoedig, beklaenswaardig en selfs minderwaardig. Hy het niks aan hierdie wêreld gehad nie en Hy moes uiteindelik in hierdie minderwaardige skepping gesterf het (Tertullianus I.14.1).

Marcion se geloof was dus een van verwondering. Verwondering oor die goeie God se liefde vir gewone mense. Verwondering oor die God van die Nuwe Testament se genade wat in mense se lewens gestalte gekry het (Tertullianus I.19.4). Hy was nie bang vir ‘n regverdige God wat hom vir sy sondes sou straf nie. Hy het ook geen geestelike band met die Skeppergod gevoel nie. Marcion het die evangelie (en slegs die evangelie) as die “mysterium tremendum et fascinans” ervaar. Vir hom was die evangelie tegelyk lig en duisternis en hy het voor die grootsheid

van die evangelie in stille aanbidding gestaan (Von Harnack 1990:66-67).

Hy wou hierdie goeie God van die Nuwe Testament met oorgawe gedien het (Hoffmann 1984:211-212). Hierdie God het deur sy onuitspreeklike goedheid mense verlos en daarom het Hy dit verdien om aanbid te word. Hy was soveel genadiger as die skepper van sprinkane en alle ander plaes (Tertullianus I.14.1). Dit is slegs in die evangelie waar hierdie ongelooflike liefde van hierdie God vertel word. Ware godsdiens het daar begin waar die goeie God gedien is. Sy verlossing was so volmaak en volkome “that nothing remains of the old; it makes everything new, to the very ultimate basis of things” (Von Harnack 1990:67).

Volgens Marcion moes die gelowige op God se genade en die nuwe lewe in Christus antwoord. Sy dankbaarheid moes ook in ‘n bepaalde lewenstyl sigbaar word. Vir Marcion het dit ‘n asketiese lewenstyl beteken. Seks en kindergeboorte het hy besonder afstootlik gevind. Seks kon tog nie tot die redding van die mense bydrae nie en moes daarom vermy word. ‘n Gelowige moes die nuwe lewe in Christus so sy eiemaak dat hy op ‘n nuwe en anderse manier kon lewe. Vir Marcion het die oue (die oumens, die Ou Testament) geheel en al verbygegaan en daar het iets heeltemal nuut gekom. Vir hierdie radikale nuutheid moes ‘n gelowige ‘n fynoog ontwikkel en dit moes ook in sy lewe gestalte gekry het. En per implikasie het dit die verwerping van die Ou Testament beteken (vgl Meijering 1985:24-25).

4 PAS MAAR OP VIR DIE GOD VAN DIE OU TESTAMENT

Wanneer die god van die Ou Testament met die goeie God vergelyk word, blyk sy radikale andersheid. Hy was ‘n god van geregtigheid volgens die wet. Alles moes volgens sy wil geskied het. Soos ‘n tipiese antieke despoot moes sy wette in die Ou Testament streng nagekom word. Hierdie god se ego is deur eerbied en respek gestreel. Volkome onderworpenheid en ‘n slaafse navolging van sy wil was belangrik. Alle ontrouheid en oortredings is swaar gestraf. Die god van die Ou Testament was dus streng en het absolute trou vereis (Von Harnack 1964:299-302).

Hierdie God het ook bepaalde gebreke gehad (Origenes, *Contra Celsum* VI.53). Jaloesie was een. Hy het geen ander gode en godsdiens geduld nie en sy navolgers moes Hom alleen dien. Hy was ook nie alwetend nie: hy het nie geweet waar Adam en Eva na die sondeval was nie. Hy was selfsugtig: hy het nie van kompetisie gehou nie en daarom is ander gode nie geduld nie. Sy goedheid was begrens: hy het net sy eie mense gehelp en dan ook net diegene wat aan sy wette getrou was. Hy was swak en inkompetent: hy kon nie ‘n beter mensetipe gemaak of die

bose uit hierdie lewe weggeruim het nie (vgl Tertullianus II.16.5-6). Hy was naywerig: hy het die eerste mense van die boom van die lewe af weggehou en sommige van sy aanbidders bo ander voorgetrek (Von Harnack 1990:69-71). Kortom: “Thus: the God of the Old Testament was righteous and even holy but compared to the God of the gospel inferior, second-rate and mediocre” (Von Harnack 1990:69).

Mense het ook die skeppergod se “boosheid” en andersheid in hulle daaglikse lewe ervaar (Nowak 2001:228-232). Hy het hulle geboelie terwyl hulle weerloos teen hom was. Hy het hulle geïntimideer en sy eie mense geterroriseer. Volgens Marcion kon ‘n mens dit ook daarin sien dat hy die mens doelbewus so swak, broos en verganklik gemaak dat hy nie die versoeking in die tuin kon weerstaan het nie; dat hy toegelaat het dat die mens uiteindelik alles verloor het; dat hy die mens weerloos aan siektes uitgelewer het; dat hy sonde, die dood en die bose in hierdie wêreld geduld het; dat hy talle rampe en ellendes oor goeie mense laat kom het; dat hy graag gestraf het; dat sy ongenaakbaarheid, wreedheid, oorlogswuede en bloeddorstigheid uit talle voorbeelde geblyk het; dat hy kinders vir die misdade van hulle ouers gestraf het; dat hy toegelaat het dat skuldiges ongestraf bly terwyl goeie mense moes ly (Von Harnack 1990:69).

Kortom: die god van die Ou Testament was ‘n onderdrukker, ‘n intimideerder en ‘n folteraar. In die hele proses het die mens ‘n patetiese figuur geword. Hy het hulpeloos-klein voor die aanslae van die lewe gestaan. Die feit dat daar ooit ‘n mens ontstaan of geword het, was ‘n fout. ‘n Enorme fout waarvoor die skeppergod alleen verantwoordelik was. Deur sy toedoen het die daaglikse bestaan van die mens ‘n enorme tragedie geword (Von Harnack 1990:73).

5 ‘N NUWE BYBEL VIR ‘N NUWE GEMEENSKAP

Daar het dus volgens Marcion ‘n onoorbrugbare kloof tussen die god van die Ou Testament en die Vader van Jesus bestaan. Jesus het gekom om die gelowige van die Ou-Testamentiese god te verlos en daarom wou Marcion niks met die Ou Testament te make gehad het nie (Tertullianus II.2.1-2). Hierdie boek het vir hom geen geestelike waarde gehad nie en dit moes uit die kerk geweier word (Adam 1965:146-149). Uiteraard het hierdie siening enorme probleme vir sy geloofsgemeenskap geskep. Skielik het hulle nie meer ‘n “Bybel” gehad nie. Marcion het egter besluit om self in hierdie nood te voorsien deur ‘n “nuwe” bybel te skryf (vgl Marksches 2001:365-395). Hy het dit gedoen deur die bestaande geskrifte van die Nuwe Testament noukeurig te ondersoek en te bepaal wat eg en wat vals was. Behalwe sy taalkennis het Marcion se anti-Joodse hermeneutiek hom “gehelp” om die geskiedenis van die vroeë

kerk asook die verwronge Joodse interpretasies raak te sien (Clabeaux 1989:11-39).

Na 'n deeglike teksanalise van Paulus se brief aan die Galasiërs het Marcion besluit daar was twee soorte evangelies. Die ware een wat Paulus van Christus self ontvang het en dan die een wat in Joodse kringe ontstaan het. Volgens laasgenoemde "the Father of Jesus Christ is identical with the creator of the world and the God of the Old Testament" (Von Harnack 1990:73). Nie net Paulus nie, maar ook die sinoptiese evangelies is op dieselfde indringende manier ondersoek (Tertullianus IV.2.1-5). Marcion het elke moontlike stukkie getuie oorweeg en byvoorbeeld 'n erg verkorte evangelie van Lukas die lig laat sien (Tertullianus I.1.6-7; I.2.1-4; IV.4.3; IV.5.1; IV.6.1).

Marcion se weersin in die Ou Testament se skeppergod het sy redaksie van die Nuwe Testament radikaal beïnvloed (Von Harnack 1964:303-307). In sy "Bybel" sou daar nie 'n swympie van 'n verwysing na die God van die Ou Testament wees nie. Geen band is tussen die god van die Ou Testament en Jesus gelê nie (Tertullianus IV.11.9-11). Eersgenoemde was dus hoegenaamd nie laasgenoemde se vader nie. Enige moontlike skakel met die Ou Testament het Marcion afgesny. Geen belofte van die Ou Testament of enige wet is ook ooit deur Jesus vervul nie. Die God van die Nuwe Testament het met hierdie wêreld niks te make gehad nie. Hy het ons wêreld nie bestuur nie en sou die wêreld ook nooit oordeel nie (Tertullianus II.29.3). Kortom: Jesus se Vader was dus in geen opsig aan hierdie wêreld verbonde nie. En sy beloftes het niks vir hierdie wêreld gesê nie. Alles het na die toekoms verwys. Marcion het alles gedoen om die God van die Nuwe Testament en die Vader van Jesus totaal anders as die skeppergod te beskryf. (Von Harnack 1990:45-46)

Nadat Jesus van die toneel verdwyn het, het dinge heeltemal verkeerd geloop. Of soos Von Harnack dit uitdruk: "There was 'a conspiracy' against the truth" (Von Harnack 1990:25). Dit was veral die Jode wat Jesus en sy boodskap verjoods het. Hierdie onbekende groep het mag binne die kerk verkry en hulle as apostels voorgedoen. Hulle doel was om die skakel tussen die skeppergod en die onbekende God te belig. Hierdie Judaïseerders was buitengewoon suksesvol en hulle idees het baie populêr geword (Hoffmann 1984:233-234).

Uiteindelik het Paulus sy verskyning gemaak (Tertullianus IV.3.1-5). Hy is direk deur Jesus geroep en sy evangelie het nie deur menslike bemiddeling tot stand gekom nie. Hy het dit deur 'n openbaring ontvang nadat hy in die derde hemel was. Paulus se evangelie was die enigste ware en outentieke evangelie (Hoffmann 1984:75-99). Al die ander was vervalsings. Paulus se evangelie is egter deur allerlei Joodse invloede

besmet en daarom het Marcion dit eers van alle nie-Pauliniese trekke gesuiwer (Tertullianus IV.4.1-5). Anders as die dissipels was Paulus die enigste wat Jesus verstaan het. Hy was die enigste wat ingesien het dat Jesus anders was; dat Hy nie enige band met die skeppergod gehad het nie; dat Hy nie die Ou Testament vervul het nie; dat Hy nie binne 'n Joodse wêreld verstaan moes word nie (Von Harnack 1990:27-43).

En Marcion wou niks anders as 'n goeie navolger van Paulus wees nie: "He knew himself simply as pupil of Paul; he intended only to walk in Paul's tracks" (Von Harnack 1990:28). Dáárom het hy sy lewe aan die God van die Nuwe Testament gewy en die Ou Testament verwerp. Hy kon eintlik nie anders nie (Aland 1992:89-101).

6 MARCION SE UITDAGING: HERWAARDEER DIE OU TESTAMENT

Die manier waarop Von Harnack Marcion beskryf het, het tot 'n radikale problematisering van Ou Testament gelei (vgl Rendtorff 2001:397-417). Die plek en funksie van die Ou Testament in die kerk het ondraaglik geword. Volgens Von Harnack het die Ou Testament mettertyd soos 'n blok aan die been van die kerk geword. Marcion het dit raakgesien en daarom die verwerping van die Ou Testament voorgestel (vgl Rumscheidt 1989:28-29). In die tweede eeu was dit onmoontlik vir die kerk om die Ou Testament te verwerp. Daarvoor het hulle die Ou Testament nog net te nodig gehad. Met behulp van die Ou Testament het die vroeë kerk sy identiteit asook sy plek in die wêreld bepaal en daarom moes dit ten alle koste behou word. In plaas van die Ou Testament is toe besluit om Marcion eerder te verwerp. Alhoewel 'n mens hierdie keuse kan verstaan, het dit tog op die lange duur tot groot probleme gelei. Om die behoud van die Ou Testament te regverdig, moes die kerk toe eindelose pogings aanwend om die noodsaaklikheid van die Ou Testament te verdedig. 'n Hele woordeskat het mettertyd ontstaan met behulp waarvan die behoud van die Ou Testament verdedig is. 'n Spesiale soort teologie is ontwerp om die Ou Testament se "betekenis" vir die kerk te verduidelik. En dit terwyl baie geweet het dit was 'n onmoontlike onderneming. Wet en evangelie, Ou en Nuwe Testament het net nie bymekaar behoort nie (Von Harnack 1990:1-12).

Tydens die Reformasie is Marcion se wet-evangelie-spanning weer eens beklemtoon (Ruddies 2001:103-126). Opnuut is die Ou Testament met die "wet" en die Nuwe Testament met die "evangelie" verbind. Uitdruklik is gesê dat 'n mens God nie uit die wet kan leer ken nie en dat die wet ook nie kan sê hoe 'n mens moet lewe nie. Die soort geregtigheid wat uit die onderhouding van die wet voortkom, was ook nie eintlik van veel betekenis nie (Von Harnack 1964:307-309). Luther kon die Christendom eens en vir altyd van die las van die Ou Testament

bevry het, maar hy het dit nie gedoen nie. Hy het wel kerk en wêreld uitgedaag, maar nie die geloofsmoed gehad om die Ou Testament van sy kanoniese gestalte te ontnem nie. Hy was net nie in staat om ook van die Ou Testament te sê dat dit “goed en nuttig is om te lees nie”. Uiteraard was die gevolge hiervan verreikend. Weer eens moes allerlei teologiese noodgrepe (soos dat die wet die gewete aanspreek) ontwerp word om die Ou Testament te behou (Von Harnack 1990:136-137).

Na die negentiende eeu en die historiese kritiek het die Ou Testament al hoe onhoudbaarder en onbruikbaarder geword. (Baie mense binne die kerk het dit ook begin besef en kon die Ou Testament se behoud al hoe minder verduur. Weereens is niks daaraan gedoen nie en volgens Von Harnack was dit ‘n teken van geestelike armoede. Oral waar die Ou Testament vandag nog deel van die kerk se kanon is, is dit ‘n teken van geestelike bankrotskap (Von Harnack 1990:142-143) .

Dit beteken nie dat die Ou Testament radikaal verwerp moes word nie. Dít was Marcion se antwoord vir sy tyd. Om die evangelie van alle Joodse trekke te “suiwer”, móés die Ou Testament uit die kanon verwyder word. Slegs daardeur kon die evangelie se eie unieke aard gehandhaaf word. Dit was nie eers nodig dat die Reformasie so radikaal hoef te gewees het nie. Luther en die andere moes net die Ou Testament aan die kanon ontkoppel het, maar tegelykertyd beklemtoon het dat die Ou Testament baie goed en nuttig is om gelees te word. Hulle moes net gesê het dat die Ou Testament ook los van die Nuwe Testament besondere betekenis het. Indien hulle dit gedoen het, sou die historiese waarde van die Ou Testament toegeneem en mense sou dit as ‘n uitstekende historiese bron gekoester het. Omdat hulle maar weer die Ou Testament wou behou het, het dit weer probleme geskep (Von Harnack 1990:138-142) .

7 SLOT

Elke geslag moet met Marcion bly worstel want tot vandag toe is die Ou Testament vir baie ‘n probleem. Marcion het as Christen ‘n bepaalde spanning met die Ou Testament aangevoel en met behulp van sy tyd se intellektuele hulpmiddele daarop gereageer. Sy antwoord was hard: verwerp die Ou Testament. Vir hom was dit die konsekwensie van Paulus se teologie. Paulus was die enigste wat Jesus werklik verstaan het. Hy het gewet dat Jesus nie in ‘n Joodse kled gedraai en met die Ou Testament verbind moes word nie. Eers wanneer Jesus los van ‘n Joodse of ‘n Ou-Testamentiese konteks gelees word, kan die nuwe van sy koms begryp word. Die logiese gevolg van so ‘n denke was die verwerping van die Ou Testament (Von Harnack 1964:292-299).

Hierdie siening van die Ou Testament het nie met Marcion verdwyn nie. Dit verskyn telkens weer in nuwe vorme en gedaantes. In die Nuwe Testament is daar 'n geweldige Ou-Testamentiese reduksie. Die Ou Testament is aangepas, vervorm en verskraal om by die nuwe behoeftes van die vroeë kerk in te pas. In die kerk is die Ou Testament dikwels doodgeleef. Alhoewel dit deel van die Christelike Bybel uitmaak, het dit 'n preekverleentheid geword. Met die andersheid van die Ou Testament het vele nie raad nie. Gewoonlik gebeur dan waarteen Marcion so gekant was: allegoriesering. Om uit die probleem te kom, word die maklike weg van vergeesteliking gevolg. Wanneer dit gebeur (en daarin was Marcion reg), word die Ou Testament al hoe meer vir die kerk 'n geslote boek (Zenger 1998:12-35).

Ten spyte van al die probleme moet die beslissing van die vroeë kerk nogtans gehandhaaf word. Die Ou Testament is deel van die Christelike kanon en dit moet ook so bly. Sonder die Ou Testament kan die geloofsgemeenskap nie bestaan nie. Dit beteken egter nie dat Marcion (en Von Harnack) se probleme skielik verdwyn het nie. Dit sal altyd om 'n antwoord roep. Al wat kan gebeur, is om die probleem anders te bekyk. En in hierdie verband het Marcion ons met een ding gehelp: lees die Ou Testament histories. Anders as Von Harnack kan ons sê dat die historiese kritiek ons juis gehelp het om die Ou Testament in sy lewenskonteks te probeer verstaan. Vanaf die negentiende eeu het die skoonheid en die diepte van die Ou Testament des duideliker geblyk. Hiervolgens was Jahwe nie meer die despoot nie en Israel nie die slagoffer van 'n bose skeppergod nie (vgl Gunkel 1926/1927:532-536; Merk 1984:1-3; Hayes & Prussner 1985:100-137; Albertz 1992:17-43; Graf Reventlow 1995:132-148; Le Roux 1997:401-423)

Miskien sal Marcion altyd vir ons vreemd bly: "We cannot approach Marcion as a friend. He is not familiar to us in the way that Athanasius and Augustine are familiar" (Hoffmann 1984:307). Sy teologie sal ons egter altyd uitdaag om oor die plek en die funksie van die Ou Testament in die kanon, die kerk en die teologie te besin.

Literatuurverwysings

- Adam, A 1965. *Lehrbuch der Dogmengeschichte*. Gütersloh: Gerd Mohn.
- Aland, B 1992. Marcion. *TRE* 22, 89-101.
- Albertz, R 1992. *Religionsgeschichte Israels in alttestamentlicher Zeit. Teil I und II*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (GAT 8/1 & 2).
- Altaner, B 1951. *Patrologie*. Freiburg: Verlag Herder.
- Bakhuizen van den Brink, J N 1965. *Handboek der kerkgeschiedenis*. Den Haag: Bert Bakker.
- Borret, M 1976. *Contra Celsum*. Paris: Les Éditions du Cerf (Sources Chrétiennes).

- Braun, R 1990. *Tertullien. Contre Marcion*, I. Paris: Les Éditions du Cerf (Sources Chrétiennes).
- , 1991. *Tertullien. Contre Marcion*, II. Paris: Les Éditions du Cerf (Sources Chrétiennes).
- , 1994. *Tertullien. Contre Marcion*, III. Paris: Les Éditions du Cerf (Sources Chrétiennes).
- , 2001. *Tertullien. Contre Marcion*, IV. Paris: Les Éditions du Cerf (Sources Chrétiennes).
- Clabeaux, J J 1989. *A lost edition of the letters of Paul*. Washington: The Catholic Biblical Association of America.
- Daniélou, J 1977. *The origins of Latin Christianity*. London: Darton, Longman & Todd.
- Drobner, H R 1994. *Lehrbuch der Patrologie*. Freiburg: Herder.
- Frend, W H C 1984. *The rise of Christianity*. London: Darton, Longman & Todd.
- Gangolf, G 2001. Harnack, Rade und Troeltsch, in: Nowak & Oexle, 85-102.
- Graf Reventlow, H & Farmer, W (reds) 1995. *Biblical studies and the shifting of paradigms*. Sheffield: Academic Press.
- Graf Reventlow, H 1995. The role of the Old Testament in the German liberal Protestant theology of the nineteenth century, in: Graf Reventlow & Farmer (reds), 132-148.
- Gunkel, H 1926/1927. The "Historical Movement" in the study of religion. *ExpTimes* 38, 532-536.
- Hayes, J H & Prussner, F C 1985. *Old Testament theology*. London: SCM.
- Hoffmann, R J 1984. *Marcion: on the restitution of Christianity*. California: Scholars Press.
- Koetschau, P 1913. *Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, Berlin.
- Le Roux, J H 1997. Our historical heritage. *OTE* 10(3), 401-423.
- Lietzman, H 1967. *A history of the early church*. London: Lutterworth Press.
- Marschies, C 2001. Adolf von Harnack als Neutestamentler, in: Nowak & Oexle 2001, 365-395.
- Meijering, E P 1985. *Die Hellenisierung des Christentums im Urteil Adolf von Harnacks*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- , 1986. *F C Baur als Patristiker*. Amsterdam: J C Gieben.
- Merk, O 1984. Gabler, Johann Philipp (1753-1826). *TRE* 12, 1-3.
- Nowak, K 2001. Theologie, Philologie und Geschichte, in: Nowak & Oexle 2001, 189-237.
- Nowak, K & Oexle, O G (reds) 2001. *Adolf von Harnack*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Origenes, *Contra Celsum*. SC 227, in: Borret.
- Origenes, *De Principiis*. GCS 22, in: Koetschau.

- Pelikan, J 1971. *The emergence of the catholic tradition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rendtorff, T 2001. Adolf von Harnack und die Theologie, in Nowak & Oexle, 397-417.
- Ruddies, H 2001. Evangelium und Kultur, in Nowak & Oexle, 103-126.
- Rumscheidt, M 1989. *Adolf von Harnack. Liberal theology at its height*. Glasgow: Collins Publishers.
- Schütz, W 1984. *Der Christliche Gottesdienst bei Origenes*. Stuttgart: Calwer Verlag.
- Seeberg, R 1965. *Lehrbuch der Dogmengeschichte*. Darmstadt: WBG.
- Tertullianus, *Adversus Marcionem*, I. SC 365, in: Braun 1990.
- Tertullianus, *Adversus Marcionem*, II. SC 368, in: Braun 1991.
- Tertullianus, *Adversus Marcionem*, III. SC 399, in: Braun 1994.
- Tertullianus, *Adversus Marcionem*, IV. SC 456, in: Braun 2001.
- Von Harnack, A 1964. *Lehrbuch der Dogmengeschichte*. Darmstadt: WBG.
- , 1990. *Marcion. The Gospel of the alien God*. Durham: The Labyrinth Press.
- Zenger, E (red) 1998. *Einleitung in das Alte Testament*. Stuttgart: W. Kohlhammer.
- Zenger, E 1998. Heilige Schrift der Juden und der Christen, in: Zenger (red), 12-35.